ЗАСТРОВСЬКИЙ О.А.
(*Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки*)

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ПРИЙОМ (на матеріалі сучасної німецької мови)

Перекладач наводить містки між культурами, наукою, політикою різних народів, оскільки у ставленні людини до реальної дійсності велику роль відіграє іноземна інформація, що пов'язане з партнерствами між країнами, розвитком економіки, техніки, мистецтва, телекомунікацій тощо. Неможливо уявити, скільки корисної інформації втрачала б світова цивілізація у випадку відсутності перекладу як явища. Ми погоджуємося з Й.В. Гете, який зазначив, що переклад – „один з найбільш важливих і найбільш суттєвих засобів спілкування між людьми" [Алексеева И.С. 2006, с. 32]. Саме це сприяло вибору **теми** даної статті та зумовило її **актуальність**.

Мета статті полягає у виявленні та дослідженні лексичних трансформацій, що застосовуються при перекладі з німецької мови на українську. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань:**

- дослідити особливості усного та письмового перекладів з німецької мови;
- навести визначення лексичних трансформацій та дослідити їхнє застосування на прикладах перекладу з творів художньої літератури.

Об'єктом дослідження є мовні одиниці сучасної німецької мови.

Предмет дослідження – лексичні трансформації та особливості їхнього застосування при перекладі.

У процесі дослідження використовуються такі **методи:** описовий метод для представлення теоретичного матеріалу; трансформаційний аналіз для описового перекладу; компонентний та аналіз словникових дефініцій доповнюються на подальших стадіях дослідження контекстуальним аналізом у поєднанні з дистрибутивним, що дозволяє здійснити адекватний переклад певної мовної одиниці та інші методи.

Не зважаючи на багато спільних рис, у різних мовних системах спостерігаються істотні відмінності на всіх фонетичному, лексичному, граматичному та словотворчому рівнях. Якщо не брати до уваги такі суб'єктивні фактори як ерудиція перекладача та його рівень знання мов, які беруть участь у процесі комунікації, то переклад залежить саме від співвідношення (подібності/різниці) конкретних мовних систем: мови оригіналу **МО** (з якої здійснюється переклад – Ausgangssprache) та мови перекладу **МП** (на яку здійснюється переклад – Zielsprache) [Гильченок Н.Л. 2006, с. 23].

На лексичному рівні спостерігаються такі можливі співвідношення між мовами:

1. У мові перекладу не існує словникового відповідника певному слову мови оригіналу (взагалі чи у даному значенні). Наприклад, в українській мові немає словникових відповідників дієсловам *flaggen* (від Flagge), *schneien* (від Schnee), *nebeln* (від Nebel); ад'єктивованим дієприкметникам *bebrillt* (*Brille f*) – в окулярах, *befrackt* (*Frack m*) – вдягнутий у фрак, *gestiefelt* (*Stiefel m*) – у чоботях; немає відповідників іменникам, що позначають специфічні, притаманні життю німецького народу предмети: *Dirndkleid* – сукня яскрава чи у клітинку з широкою спідницею та фартухом, *Giebelhaus* – будинок з вузьким фронтоном та гостроверхим дахом.

2. Відповідник лише частково розкриває значення іншомовного слова: німецькому іменнику *Geschwister* (Pl.) можуть відповідати – брати й сестри, брат і сестра, брати/сестри (чиїсь); *Schwiegermutter f* – теща, свекруха; *Schwigervater m* – тесть, свекор; *bunt* – строкатий, різноколірний, барвистий; *Finger m* – палець руки,

Zehe f – палець ноги; *Gräte f* – риб'яча кістка, *Knochen m,Bein n* (анатом.) – кістка хребетних, *Arm m* – рука (передпліччя), *Hand f* – рука (кисть), *Hals m* – горло, шия.

3. Різним значенням багатозначного слова МО відповідають різні слова в МП: *Fabel f* – 1) байка; казка; 2) фабула, сюжет; 3) вигадка; *Aufklärer m* – 1) інформатор; 2) агітатор; 3) військовий розвідник, літак-розвідник; *bürgerlich* – 1) громадянський; 2) буржуазний; 3) міський, обивательський, міщанський.

4. Однозначному слову МО знаходиться однозначний, сталий відповідник (еквівалент) в МП.

Наявність еквівалентів, значення яких зазвичай не залежить від контекстуального оточення, дозволяє реалізовувати при перекладі метод простої підстановки, тобто слово МО замінюється словом МП: *Die Sonne scheint.* – Сонце світить. *Das Jahr besteht aus 12 Monaten.* – Рік складається з 12 місяців. *Mein Bruder ist Geiger.* – Мій брат скрипаль. *Der Chrestschatyk ist die Hauptstraße von Kyjiw.* – Хрещатик – це головна вулиця Києва.

У випадках коли однозначний відповідник відсутній, в процесі перекладу здійснюється пошук варіантних/контекстуальних відповідників, які здатні виконати в контексті функцію мовної одиниці, що перекладається. Перекладацький відповідник – це відповідник за функцією, функціональний відповідник, який передає не лише лексичне значення одиниці, яку перекладають, а й всю різноманітність її функцій в даному контексті [Огуй О.Д. 2004, с. 56].

Різниця у смисловій структурі та внутрішній формі слів МО та МП, їхньому співвідношенні, наявність в мовах сталих кліше, функція лексичної одиниці в контексті фрази чи більшого фрагменту текста, ретроспективний/проспективний зв'язок з іншими лексичними одиницями, участь у контекстуальному словотворенні (для нім. мови) та ін. призводять до необхідності здійснення у процесі перекладу різноманітних **трансформацій**, які дозволяють подолати ті чи інші існуючі лексичні труднощі [Гильченок Н.Л. 2006, с. 25]. Розкриття контекстуального значення слова за допомогою лексичної трансформації здійснюється шляхом заміни лексичної одиниці МО на слово чи словосполучення МП іншої внутрішньої форми, яке реалізує у даному контексті те значення іншомовного слова, яке потрібно передати. Семантичні перетворення, які називають трансформаціями, мають творчий характер та у більшості випадків не можуть бути зафіксовані у двомовних словниках.

Ретельна класифікація лексичних трансформацій запропонована Я.І. Рецкєром [Рецкер Я.И. 1974, с. 79]: 1) диференціація значень; 2) конкретизація значень; 3) генералізація значень; 4) смисловий розвиток; 5) антонімічний переклад; 6) цілісне перетворення; 7) компенсація втрат у процесі перекладу.

Диференціація значень використовується при перекладі слів, які мають узагальнене чи абстрактне значення. Напр., іменник *Westen m* може бути диференційоване: захід (сторона світу), західні держави. Проте, у період існування двох німецьких держав словом *Westen* у ДДР позначали Західну Німеччину, а в часи першої світової війни цим словом позначали західний фронт, пор. назву романа Е.М. Ремарка: „Im *Westen nichts Neues*" – „На західному фронті без змін".

Диференціація значень завжди супроводжує **конкретизацію**, що зводиться до заміни лексичної одиниці з широким значенням у МО на вужче у МП (одиниця МО виражає родове поняття (*меблі*), а відповідник у МП – належне до нього видове поняття або підклас (*стіл, стілець*)). Напр., дієслово *laufen* може позначати не лише пересування бігом, а й швидку ходу, дієслово *essen* позначає процес прийому їжі загалом, але залежно від контекстуального оточення чи ситуації перекладається: снідати, обідати, вечеряти, харчуватися тощо. Пор. також: ... *kostbare Pelze*, ... *aufsprühende Steine*... (Kellermann) - ... коштовні *шуби* (а не хутро чи кожух), ... сяючі каміння...; *Der Reichtum* der fünften Avenue,... (Kellermann) – *Багатії* п'ятої вулиці.

Генералізація значень полягає у заміні конкретного загальним, видового поняття родовим: *Frauen und Männer* – люди; *die Straßenbahn rollt* – трамвай рухається. Цей прийом називають гіпо-гіперонічним перекладом, а відповідники – гіпо-гіперонічними. Генералізація часто використовується при перекладі назв напоїв, ковбас тощо у випадках, коли точність найменування не є необхідною, напр.: *Mettwurst* – копчена ковбаса, *Kümmel* – горілка, *Striezel* – рулет.

Антонімічний переклад – заміна стверджувальної конструкції на заперечну чи навпаки, яка здійснюється через заміну слова, що перекладається, антонімом з введенням заперечення. Напр.: *oft* – не рідко. Пор.:

Aber das war der Geist der neuen Zeit und ***böse würde*** *alles* ***enden****!* (Süskind) – Але таким був дух нового часу, і добром це не скінчиться! (*enden* – не скінчиться, *böse* – добром).

... Du ***erinnerst*** *dich an unsere Wette?* (Remarque) – Ти не забув про наше парі? (erinnerst – не забув).

Sie würden unterrichtet werden, dass es ***das Größte und Schönste sei****, wenn ein Fischlein* ***sich*** *freudig* ***aufopfert****...* (Brecht) - ... немає нічого більш великого і прекрасного, ніж радісна пожертва...(*es sei* – немає нічого...). Антонімічний переклад в даному прикладі супроводжується зміною частини мови *freudig* (прислівник) – радісна (прикметник); *sich aufopfert* (дієслово) – самопожертва (іменник, що семантично включає рефлексив *sich*).

Смисловий розвиток полягає у зміні словникового відповідника контекстуальним, пов'язаним з ним логічно. Напр.:

Er dachte an den Spaß, den es geben könnte, wenn er ein Drahtseil aus dem Gutspark zum Turmknopf der Kirche spannen ließe um seinen ***Duzfreund****, dem langen Pfarrer Saretz während der Predigt einen Mann aufs Dach steigen zu lassen.* (Strittmatter) – Він подумав, як дотепно було б протягнути дріт крізь парк маєтку до церковного шпіля і пустити цього хлопця на церковний дах під час проповеді його *закадичного друга* пастора Сареца. Складний іменник *Duzfreund* пов'язане з дієсловом *duzen* – звертатися на ти, отже переклад *закадичний друг* є смисловим розвитком.

Da, seit die Konsulin sich mit einem Katarh hatte zu Bette legen müssen, Wochen vergangen waren, so hatten sich durch Liegen an ihrem Körper mehrere ***Wunden*** *gebildet...* (Th. Mann) – З того дня, коли катар заклав консульшу у ліжко, пройшло більше місяця, на її тілі утворилися *пролежні*...

Відповідник німецькому іменнику *Wunde f* – рана в даному контексті замінено словом *пролежні*, оскільки йдеться про довготривалу хворобу лежачого хворого.

Die Pariser ***Modekünstler*** *hatten für diesen* ***Winter*** *kleine venezianische* ***Häubchen*** *lanciert* (lancieren <franz.> – тут вводити в моду), *die die Damen auf den Frisuren... trugen...* (Kellermann) – Паризькі *законодавці мод* ввели у цьому *зимовому сезоні* маленькі венеціанські *наколки для волосся*, які носили паночки, зсунувши їх трохи назад.

В перекладі цієї фрази спостерігаємо три трансформації: *Modekünstler* перекладено кліше – законодавці мод, *Winter* перекладено з використанням смислового розвитку – зимовий сезон, *Häubchen* – смисловий розвиток: наколка для волосся. Останнє перетворення робить зайвим переклад словосполучення *auf die Frisuren* – на зачісці, це словосполучення опускається і, таким чином, в цілому останню трансформацію можна розглядати як **цілісне перетворення**, оскільки цілісне перетворення є одним з видів смислового розвитку [Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. 2006, с. 58].

Суть **цілісного перетворення** полягає в певному зміщенні, використанні при перекладі суміжного поняття у межах одного родового поняття.

Розмежувати смисловий розвиток та цілісне перетворення в окремих випадках складно, як, наприклад, у такому фрагменті тексту:

Der Reichtum der fünften Avenue, Bostons, Philadelphias füllte in ***Lachsrot und Gold*** *gehaltenen überhitzten Riesensaal,* ***der während des ganzen Konzerts*** *von Tausenden von hastig bewegten Fächern* ***vibrierte***. (Kellermann) – Багатії п'ятої вулиці, Бостона, Філадельфії наповнювали витриману у *блідо-рожевих та золотистих тонах* грандіозну, жарко натоплену залу, і *весь вечір тремтіло повітря* від швидких рухів тисяч віял.

Цілісним перетворенням належить визнати словосполучення „весь вечір тремтіло повітря", яке перекладає *Riesensaal vibrierte während des ganzen Konzerts*. В перекладеному уривку спостерігається і смисловий розвиток з додаванням слів: in *Lachsrot und Gold* – у *блідо-рожевих та золотистих тонах*.

Компенсація здійснюється в тих випадках, коли у певному уривку тексту неможливо передати ту чи іншу характерну для даної мови особливість (діалект, відступ від мовної норми) або особливості мовлення персонажів і їх необхідно конпенсувати іншими засобами МП. Тому як перекладацький прийом компенсація реалізується найчастіше не в межах речення, а в системі цілого тексту, який, в решті решт, є одиницею перекладу [Алексеева И.С. 2006, с. 87]. Розглянемо приклад компенсації при передачі відступу від норми вимови, якими характеризується мовлення вчителя у повісті М.Горького „Дитинство": *Пєско-ов, зміни сорочку! Пєско-ов, не човгай ногами! Пєско-ов, знову в тебе з взуття калюза натекла-а!*

(а) Peschko-ow, zieh dir ein anderes Hemd an! Peschko-ow, halt die Beine still! Peschko-ow, von deinen Schuhen ist wieder eine ganze Pfütze getropft!

(б) Pesko-ow, du musst das Hemd we-echseln! Pesko-ow, s-arre nicht mit den Füßen! Pesko-ow, du hast dir s-on wieder die S-uhe nicht abgetreten.

Вчитель розтягує голосні і не вимовляє шиплячі, що робить його мовлення комічним; у цьому випадку відступ від норми є засобом вираження іронії та відрази. В першому перекладі передано лише подовження голосних. Другий перекладач, використовуючи прийом компенсації, крім подовження голосних підібрав слова *scharren, schon, Schuhe*, які починаються з „невимовного" звука і додатково збільшив кількість слів зі звуком „s": *Füße, wechseln, musst, hast*. Отже лексична неточність в перекладі стала засобом компенсації і, таким чином, адекватною передачею відступу від фонетичної норми.

Всі види перекладацьких лексичних трансформацій здійснюються з використанням різних прийомів роботи зі словом: опускання чи додавання слів, змінення частини мови, напр.: заміна предмета ознакою чи ознаки предметом, тобто іменника прикметником чи навпаки; процесу предметом чи предмета процесом, тобто дієслова іменником чи навпаки; заміна множини іменників на однину чи навпаки [Актуальные проблемы 1996, с. 103]. Ці прийоми пов'язані з невідповідністю об'єму значень слів в МО та МП, з розбіжністю у сполучуваності слів, які позначають тотожні поняття, тобто у багатьох випадках диктуються нормою мови перекладу.

Розглянуті перекладацькі прийоми це результат узагальнення накопиченого досвіду практичної роботи перекладачів, що є єдиним достовірним джерелом знань про те, як здійснюється переклад, які засоби можуть бути використані для створення адекватного оригіналу, повноцінного перекладу. Тобто перекладу, який не лише передає незмінний зміст оригіналу, а й віддзеркалює його мовну, стилістичну своєрідність і не порушує при цьому норм мови, на яку він здійснюється.

Література

Актуальные проблемы преподавания перевода и иностранных языков в лингвистическом вузе. – М., 1996. *Алексеева* И.С. Письменный перевод. Немецкий язык:

Учебник. – СПб.: Изд-во «Союз», 2006. – 368 с. *Гильченок* Н.Л. Практикум по переводу с немецкого на русский. – Спб.: КАРО, 2006. – 368 с. *Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко* А.М. Теорія та практика перекладу (німецька мова). Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с. *Огуй* О.Д. Актуальні проблеми німецько-українського перекладу. – Чернівці: Рута, 2004. – 256 с. *Рецкер* Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М.: „Международные отношения", 1974.

КАЛУЖСЬКА Л.О.
(Мелітопольський держ. пед. ун-т)

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

У роботі розглядаються особливості англомовного перекладу інтертекстуальних одиниць українського політичного тексту.

Сучасне українське суспільство знаходиться на етапі змін, які стосуються усіх соціальних прошарків та сфер діяльності. Необхідність самостійного розвитку держави вимагає від громадян постійного пошуку, апробації, відбору нових видів діяльності, форм та методів. Політична сфера не залишається осторонь такої тенденції і бурхливо розвивається як на рівні професійних політиків, так і медійних засобів, що мають вести моніторинг за владою. Глобалізація, необхідність актуалізації у якості суб'єкту міжнародної політики генерували потребу репрезентації української політичної комунікації на міжнародному рівні, що вимагає використання перекладу.

Переклад політичних текстів має широкий ряд проблем, які пов'язані із відтворенням таких одиниць як реалії, неологізми, образні одиниці. Сучачне перекладознавство активно вивчає проблеми перекладу політичного тексту: визначаються одиниці, що створюють труднощі, та розглядаються методи їх перекладу [Грачев 2006, Каліщук 2006, Старцева 2002, Третьякова 2006]. Інтертекстуальність є однією з проблем, яка притягує увагу перекладознавців всього світу: вторинність тексту перекладу, особливості перекладу прецедентних феноменів в постмодерністській прозі [Грек 2006, Денисова 2003, 2006]. Переклад прецедентних одиниць на матеріалі політичних текстів залишається уедостатньо дослідженим.

Метою роботи є висвітлення особливостей перекладу інтертекстуальних одиниць політичного тексту. Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань:

- з'ясувати функцію інтертекстуальної одиниці в тексті;
- визначити статус одиниці щодо опозицій наявність / відсутність образності, культуроспеціфічність / некультуроспеціфічність образу.
- визначити звязок перекладацького методу від функції одиниці та статусу за зазначеними опозиціями.

Об'єктом роботи є інтертекстуальні одиниці в промовах політичних лідерах та аналітичних статтях на політичну тематику та їх відтворення в англомовних перекладах. Предметом роботи є прийоми перекладу зазначених інтетекстуальних одиниць.

В текстах політичних промов та аналітичних статей інтертекстуальні одиниці використовуються для створення референції до вихідного тексту та генерування певної оцінки суб'єктів політичної діяльності або самої діяльності. Декодування тексту, що містить інтертекстуальну одиницю вимагає притягнення вихідного тексту. Потрібно зазначити, що спостерігається використання інтертекстуальних одиниць для виконання експресивної функції. Такі одиниці також генерують оцінність, але декодування висловлення не потребує знання тексту джерела. Референція до вихідного тексту таких одиниць існує на рівні етимології, але не актуалізується в